

VI. Szociális gyermekvédelem.

Írta: *Dr. SZOKOLA LEÓ* székesfővárosi árvaszéki ülnök.

A szociális gyermekvédelem a szociálpolitikának egyik legfontosabb ága, mert az emberiségnek magasabb kulturális, erkölcsi és egészségi színvonalra való fejlődését mindig a legfiatalabb nemzedéknél, tehát a társadalmi prevenció szempontjának lehető érvényesülésével munkálja.

Hazai gyermekvédelmünk számos vonatkozásban koránt-sinos azon a fokon, amely az ország műveltségi és gazdasági helyzetének s ia nemzet jól felfogott érdekeinek megfelelne, azonban egész gyermekvédelmünk rendszere annyira szétágazó és bonyolult, hogy egy rövid előadás keretében csak a legvázlatosabb áttekintést lehet róla adni.

Mielőtt a magyar gyermekvédelemnek egységes rendszerbe nem foglalható képét fölvezelném, a könnyebb eligazodás céljából előre kell bocsátani bizonyos alapelveket és a gyermekvédelem elméletében alkalmazott felosztási szempontokat.

a) Vannak közvetlenül gyermekvédelmi célú tevékenységek és általános szociálpolitikai célú, de a megelőző gyermekvédelemre nézve jelentékeny hatású tevékenységek. Az első csoportba sorozhatók például a csecsemővédelemre vonatkozó intézkedések, a gyermekmenhelyek, a gyámhatóságnak, a fiatalkorúak bíróságának intézménye stb. Ezeknél ugyanis a közvetlen gyermekvédelmi célzat kétségtelen. A második csoportba sorozható számos szociálpolitikai intézmény közül példaképp megemlítem a társadalombiztosítást, az általános családvédelmet, a nagy gyermeklétszámú családokat előnyben részesítő adópolitikát, a

családi pótlékok intézményét, a házasságkötést megelőző kötelező orvosi vizsgálatot stb. Ezek az intézmények ugyanis az általános szociálpolitika körébe tartoznak, a szorosan vett gyermekvédelmi szervek között nem is szokták őket tárgyalni, azonban nyilvánvaló, hogy a családi élet egészségesebb és jobb kifejlődését szolgáló, preventív tevékenységüknel fogva igen értékes szolgálatot tesznek magának a gyermekvédelemnek. Elmondhatjuk, hogy a mindenre kiterjedő és jól működő szociálpolitika a gyermekvédelemnek számos intézményét és intézkedését tenné fölöslegessé.

b) Minden művelt államban a gyermekvédelem nemzeti feladat. Ez azt jelenti, hogy a gyermekvédelmet a maga összességében a hatóságok — az állam, a törvényhatóságok, a városok, a községek — az egyházak és a társadalom együttes munkálkodással szolgálják.

c) A gyermekvédelem komplex feladat, szociális jogi, pedagógiai és egészségügyi tevékenységekből tevődik össze. Ezért a szociálpolitikuskoknak, jogászoknak, orvosoknak és pedagógusoknak a legteljesebb megértéssel össze kell fogni, ha komoly, rendszeres és gazdaságos gyermekvédelmet akarnak teremteni.

d) A gyermekvédelmi rendszerekben használt legplasztikusabb és leglogikusabb felosztás a következő:

1. A normális gyermekekre kiterjedő gyermekvédelem, amelyet *általános* és *preventív* gyermekvédelemnek is nevezhetünk;

2. A nem normális, többé-kevésbé veszélyeztetett gyermekek védelme, amely az előbbivel szemben *különös* és *represszív* gyermekvédelemnek, vagy gyermekmentésnek jelölhető.

ad 1. Az általános gyermekvédelem keretébe tartozik a terhések és a szülő anyák védelméhez kapcsolódó csecsemővédelem (0—2 éves korig), az u. n. kisgyermekvédelem (Kleinkinderfürsorge) 2-től 6 éves korig; iskolai gyermekvédelem (6-tól 12—15 éves korig); és az iskolából kikerült ifjúság védelme. Tehát ide tartoznak az anyatthonok, a csecsemőotthonok, a bölcsődék, az általános gyermekvédő intézetek, a gyermekkertek, az óvodák, a napközi otthonok, a játékterek, a gyermek-üdültetési akciók, a vándorlás, az ifjúsági mozgalmak (cserkészlet, ifjúsági vöröskereszt stb.).

ad 2. A különös gyermekvédelemhez tartoznak a bármi okból aibnormis helyzetben lévő, vagy veszélyeztetett gyermekek védelmiére szolgáló intézmények, hatóságok, intézkedések. Eszerint ebbe a keretbe foglalható az árváiknak, az anyagilag elhagyottaknak, az erkölcsileg veszélyeztetetteknek, a házasságon kívül született gyermekeknek, a testileg fogyatékosoknak (vak, siketnéma, nyomorék (gyermekeknek), a szellemileg fogyatékosainknak (gyenigeelméjű, gyenge tehetségű, hülye gyermekeknek) védelme.

*

Ezekután megkísérlem, hogy a fenti szempontok figyelembevételével hazai gyermekvédelmünkről vázlatos áttekintést adjak.

A) Az általános gyermekvédelem körében:

1. Az anyavédelemhez kapcsolódó csecsemővédelem 0—3 éves korig. Ezt a tevékenységet a belügyminiszter által gyakorolt állami ellenőrzés és irányítás mellett egy társadalmi szerv, az „Országos Stefánia Szövetség az anyák és csecsemők védelmére“ látja el. A Szövetséget 1917-ben a belügyminiszter rendeletileg megbízta az anya- és csecsemővédelem országos szervezésével és irányításával. Az anya- és csecsemővédelemre vonatkozóan törvényünk nincsen. A Szövetség mintaszerű és eredményes működését nemcsak itthon, hanem külföldön is elismerik. A szervezet a nemzeti összefogás szellemében szerencsésen látja el a rábízott feladatkört, amennyiben erős központi irányítás mellett a helyi hatóságoknak és a társadalom tevékenységének is tág teret biztosít. Az anyagi tehernek kb. 40%-át az államkincstár fedezi, kb. 60%-át pedig a helyi hatóság és a társadalom önkéntes áldozatkészsége teremti elő. (Mintegy tudomásom szerint ezen az előadássorozaton csecsemővédelmünkkel külön előadás is foglalkozik, a további részletekre nem térek ki.)

2. Kisgyermek védelmünk igen hiányos. A 3—6 éves gyermekek kiskorú részének védelmiét bár nem kielégítően, az óvodák látják el, a kisdodavodákról szóló 1891:XV. t.-c. alapján. E törvény szerint az óvodai védelem részben kötelező t. i. azokra a kisgyermekékre, akiknek felügyeletét napközben a szülők, illetve a gondozók biztosítani nem tudják. Az óvodákban azonban jó részt inkább a pedagógiai, mint a gyermekvédelmi szempontok érvényesülnek, amit megerősít az a tény is, hogy az óvodák

időbeosztása, nyitvatartásiik ideje rendszerint nem alkalmazkodik a munkába járó szülők munkaidejéhez és így ez az intézmény nem mindig tud annak a célnak megfelelni, hogy a felügyelet nélkül maradó gyermekek védelmét ellássa.

Hazánkban azonban sok helyen, elsősorban Budapesten vannak az óvodákat kiegészítő intézmények: napközi otthonok és egyéb gyermekotthonok, amelyeket részben a helyi hatóság (váras, község), részben az egyes felekezetek, társadalmi egyesületek, vagy a társadalomnak áldozatkész tagjai tartanak fent.

3. Iskolai gyermekvédelem. Ezt a nagyfontosságú és igen eredményes gyermekvédelmi tevékenységet Budapest székesfőváros a saját iskoláiban 1926-ban egy tanácsi határozat alapján indította meg és azóta az iskolaorvosi, az iskolaszak orvosi, valamint az iskolanővéri intézmény kifejlesztésével elismerésre méltó színvonalra emelte. A székesfőváros iskolai gyermekvédelmébe a kiseddóvók is be vannak kapcsolva és ezáltal az u. n. kisgyermekvédelem is megfelelőbb ellátásban részesül, mint másutt. Egyébként Budapest iskolai igyermekvédelme a székesfőváros által fenntartott valamennyi községi elemi, pdligári, kö-zép-, felsőkereskedelmi, női ipariskolára, a női kereskedelmi szaktanfolyamakra, a kertészképző és a két önálló iparostanonciskolára is kiterjed és az 1932. év június végén az intézmény felügyelete alá tartozó gyermekek száma 90.806 volt.

A Budapesten lévő egyéb (állami, felekezeti, s'tb.) iskolákra a székesfővárosi gyermekvédelem nem vonatkozik. Ezeknél az iskoláknál az egészségügyi védelem az esetleg ott működő orvos-egészségtantanáT által teljesített vizsgálatokra szorítkozik. Néhány vidéki városunkban a helyi hatóság rendelkezése alapján szintén van bizonyos fokú iskolai gyermekvédelem. Ezt a tevékenységet azonban isem törvény, sem kormányrendelet neim szabályozza. (Az iskolai gyermekvéd elem részleteiről ennek az előadássorozatnak folyamán szintén külön előadás nyújt tájékoztatást.)

4. A gyermekmunka védelme és a tanoncvédelem a gyakorlatban szintén igen hiányos. Vannak törvényeink, amelyek ezt a védelmiét biztosítani igyekeznek, az erre vonatkozó jogszabá^lyok azonban nincsenek kellően végrehajtva. Az 1922:XII. t.-c. az ipartörvény módosításáról a 74. §-ban kimondja, hogy a mindennapi elemi népiskola látogatására kötelezett gyermeket

ipari üzemekben az irodai szolgálatot is beleszámítva sem tanonci, sem egyéb minőségben foglalkoztatni nem szabad. Ez a törvény a „gyermek“ kifejezést a 14 éven aluli kiskorúakra, a „fiatalkorú“ kifejezést pedig a 14—18 év közötti személyek megjelölésére használja. Az 1928. V. t.-c. az iparban foglalkoztatott gyermekek, fiatalkorúak és nők védelméről az 1919. évi washingtoni nemzetközi imunkaügyi konferencián létrejött egyezmény-tervezetek alapján készült és kimondotta, hogy a 'betöltött 14. év a gyermekek ipari foglalkoztatásának alsó korhatára. Ezt a helyes elvet azonban áttörte azzal, hogy átmenetileg — a mindennapi elemi iskolai oktatásnak a 14. évig való kiterjesztéséig — a 12. évüket betöltött gyermekek is alkalmazhatók. Igen helyes szabálya a törvénynek, hogy nőt, gyermeket és fiatalkorút az iparban alkalmazni csak akkor szabad, ha hatósági orvosi bizonyítvánnyal igazolja, hogy a vállalt munka elvégzésére alkalmas. A munkásvédelmi törvények végrehajtásának ellenőrzése fa ikir. iparfelügyelők feladata. Ezek a szakközégek a gyárak és iparüzemek vizsgálata alkalmával meg is teszik köteleységüket, a szabálytalanságokról jelentést tesznek, azoknak orvoslása azonban igen sokszor nem történik meg.

A tanoncvédelmet jelentékenyen szolgálják a tanoncotthonok, sajnos azonban ezekből igen 'kevés van és a szükségletet nem elégítik ki.

Az 1927:11. t.-c. nemzetközi egyezmény alapján a mezőgazdasági munkások életkorának alsókorhatárát szintén 14 évben állapítja meg azzal a kivétellel, hogy a fiatalabb gyermekek is alkalmazhatók ityen munkára az iskolalátogatási időn túl, ha ez a munka tanulmányaik folytatását nem akadályozza.

Az öregség, rokkantság, özvegyiség és árvaság esetére szóló kötelező biztosításról alkotott 1928:XL. t.-c. értelmében a biztosításra kötelezett 17 évnél fiatalabb egyének 1 éven belül az intézet által szervezett képességvizsgálatnak kétszer kötelesek magukat alávetni. Ezzel a vizsgálattal kapcsolatban pályaválasztási tanácsadás is történik, ilyen irányban a Magyar Szülők Szövetsége is fejt ki tevékenységet, kívánatos volna azonban a pályaválasztási tanácsadást a fiatalkorúak legszélesebb köreire kiterjeszteni és rendszeresen alkalmazni.

5. Az iskolából kikerült gyermekek és fiatalkorúak védelme. Az 1921:LIII. t.-c. a testnevelés ügyét állami feladatnak minősíti és célként kitűzi az egészséges, normális fiatalság testi-lelki

épségének megóvását és fokozását. A kötelező testnevelésben a 21 életév betöltéséig a nemzet minden férfitagjának részt kell vennie. Ezt a fontos tevékenységet szolgálják a vallás- és közoktatásügyi miniszter fennhatósága alá tartozó Országos Testnevelési Tanács, a törvényhatósági és a községi testnevelési bizottságok, a testnevelési felügyelők, ifjúsági oktatók és a levente-egyesületek. A törvény értelmében a községek és városok kötelesek játszótereket, fürdőket, uszodákat létesíteni és hasonló kötelezettség terheli a legalább 1000 munkaerőt alkalmazó gyárakat, vállalatokat és üzemekét.

Az iskolán kívüli, de részben az iskolával is kapcsolatban működő gyermekvédelemnek két igen értékes intézménye az ifjúsági Vöröskereszt és a cserkészlet. Az előbbi az ifjúság egészségvédelmiét, a gyakorlati munkára nevelést, a jótékonyág gyakorlását, valamint a bel- és külföldi levelezést vallja programjával. 1932. év nyarán 1033 ifjúsági csoport működött 68.414 taggal. A cserkészlet a maga általánosan ismert egyéni módszerével egészségesebb, életrevalóbb, nemesebb fiú típust akar kialakítani. A fiatalsághoz tartozó cserkészek száma 1932-ben ke-
reken 33.000-re tehető.

B) A különös gyermekvédelem körében:

1. A különös gyermekvédelemnek általános hatósági szerve a gyámhatóság, amelyet elsőfokon az árvaszék gyakorol. Az 1877:XX. t.-c. értelmében árvaszékek vannak minden vármegye székhelyén és minden városban, igen kivételesen községekben is. Az árvaszékek illetékessége a saját területükön községi illetőséggel bíró kiskorúakra terjed ki. Ha azonban a községi illetőség nem állapítható meg, sürgős esetekben a tartózkodási hely árvaszéke köteles eljárni. Az árvaszéknek árvaházai, intézeti ninoseinek, számottevő segélyalap felett sem rendelkezik, a gyermekeknek természetben való támogatást sem tud nyújtani, hatásköre azonban a családi élet legbelsőbb vonatkozásaira kiterjed és sok irányú tevékenysége a kiskorúak közigazgatási jogvédelmének és érdekvédelmiének fogalma alatt foglalható össze. Az árvaszék hatáskörébe tartozik az atyai hatalom megszüntetése, ha az atya gyermeke tartását és nevelését teljesen elhanyagolja, testi épségét vagy erkölcsiségét veszélyezteti, vagy rossz kezeléssel vagyonát veszélyezteti. Az árvaszék erősíti meg az anyát a természetes és törvényes gyámságban, rendel az ár-

va gyermekek részére gyámot. Sajnos a régi törvény értelmében nők — az anya és az öröbefogadó anya kivételével — gyámságot nem viselhetnek. Kötelességellenes magatartása miatt az anyát és a gyámot az árvaszék a gyámságtól elmozdíthatja. Az árvagyermek és az egyéb kiskorúak vagyoni jogi védelme a gyámsági törvény értelmében kellően biztosítva van. Azonban a vagyontalan árvák személyi védelmét az árvaszék megfelelő szervezett és segítő eszközök hiányaiban csak igen tökéletlenül teljesítheti. Az árvaszéknek nem állnak megfelelő számban rendelkezésére alkalmas, lelkiismeretes, hozzáértő gyámoik és azoknak működését sincs módja kellőképpen ellenőrizni és a szükséghez képest támogatni. Az árvaszék intézkedik a törvényes kiskorúak elhelyezésének, tartásiának és szüleikkel való érintkezésének kérdésében, ha azok erre vonatkozóan maguk között meg nem egyeztek, vagy ha ez az egyezés a kiskorúak érdekeit sérti. Ugyancsak az árvaszék intézkedik a gyermekeknek a meg nem felelő gondozóktól való elvétele és a gyermekek tartására hivatott gondviselőkhöz való visszajuttatása iránt. Az árvaszék gyermekvédelmi tevékenységének egyik legjelentékenyebb része a házasságon kívüli gyermekek jogvédőimé. Ebben az irányban az árvaszék azt az elvet tartja szem előtt, hogy a lehetőség szerint utólag kiiküszöbölje, vagy enyhítse azokat a jogi, gazdasági és erkölcsi hátrányokat, amelyek a házasságon kívüli gyermekeket önhibájukon kívül születésük folytán érik. Evégből, amennyiben mód van rá, kezdeményezi az árvaszék a gyermekek törvényesítését, amelynek két módja van: utólagos házassággal és királyi (kormányzói) kegyelemmel; ha erre lehetőség nincs, előmozdítja a kiskorúak örökbefogadását és ennek hiányában a tartási igénynek a természetes apával szemben egyezés útján vagy per útján való biztosítását. Ebben a feladatkörben nagy segítségére van az árvaszéknek a hivatásos gyámság intézménye. Ezt azonban nálunk még sem törvény, sem rendelet nem szabályozza és a székesfőváros árvaszéke, valamint néhány vidéki árvaszék tisztán saját hatáskörében s a legszerűbb keretek között léptette életbe.

2. Az anyagilag és az erkölcsileg elhagyott illetve veszélyeztetett gyermekek védelme. Ez a tevékenységi kör gyermekvédelmünknek azt az ágát öleli fel, amelyet a gyakorlatban állami gyermekvédelemnek neveznek. Az erre vonatkozó törvényeink az 1898:XXI. t.-c, amely első ízben mondotta ki, hogy a 7 éven

aluli elhagyott gyermekekről való gondoskodás az állam feladata., az 1901.VIII. t.-c., amely az állami gyermekmenhelyek felállítását rendelte el és az 1901. évi XXI. t.-c., amely a 7—15 éves elhagyott gyermekek hatósági ellátását rendezte. Alapvető jelentőségű az I/V—c—1903. sz. belügyminiszteri rendelet az elhagyott gyermekek védelmiéről és az ezt módosító 2000/1925. sz. népjóléti miniszteri rendelet, amely megkülönböztette az anyagi és az erkölcsi elhagyottság fogalmát, új alapokra fektette az elhagyottá nyilvánítási eljárást és lehetővé tette kivételesen a testileg vagy szellemileg fogyatékos, továbbá a kiváló gyermekek részére a menhelyi gondozási időnek 18 éves korig való meghosszabbítását. Ezt a meghosszabbítást az árvaszék javaslatára a belügyminiszter engedélyezi. Az árvaszéket illeti meg az a fontos jog, hogy a gyermekek elhagyottságát, vagyis az állami gyermekvédelemre való igényét megállapítsa. Budapesten az árvaszék az anyagi elhagyottá nyilvánítási ügyeket a ker. előjárásúakra bízta és osák az erkölcsi elhagyottsági ügyeket tartotta fenn magának. Az elhagyott gyermekek a csonka országban lévő 9 állami gyermekmenhely egyikébe kerülnek, amely a beteg gyermekeket isaját kórházában kezeli, az egészségesekeket pedig túlnyomó részt u. n. menhelyi telepeken kiválasztott idegen családokhoz, nevelőszülőkhöz helyezi el. A kihelyezett gyermekek ellátását és nevelését a telep orvos és a telep felügyelő nős időnkint maga a menhely igazgató főorvosa ellenőrzi. 1931. november óta a túlzott takarékosági rendszabályok következtében a menhely még fa csecsemőket isem hagyhatja meg a szülők vagy más közeli hozzátartozók gondozásiában. Ha az anya szopós gyermekét eltartani képtelen, akkor a menhely a gyermekkel együtt az anyát is kihelyezi valamelyik telepre.

A hadiárvak védelme is részben az állami gyermekvédelem keretében van megoldva.

Az erkölcsileg veszélyeztetett kiskorúaknak egyik csoportját a bűnözők alkotják. Ezeknek védelmét az 1908:XXXVI. t.-c. (büntetőnovella) és a fiatakorúak bíróságáról szóló 1913:VII. t.-c. szabályozza. E törvények értelmében a 12 éven aluli kiskorú „gyermek“, aki büntetőjogi felelősségre nem vonható és ha bűncselekményt követ el, az árvaszék teszi meg a szükséges intézkedéseket. A 12—18 év közöttiek az u. n. „fiatakorúak“, akiknek ügyeiben bűnözésük esetén a fiatakorúak bírósága intézkedik. Ez a bíróság nem a megtorlás, hanem a javítás, a

nevelés és a prevenció szempontjait alkalmazza intézkedéseiben (dorgálás, próbára bocsátás, javító nevelés, fogház vagy állam-fogház büntetés).

A bíróságinak a helyszíni eljárások, környeztanulmányok és az ellenőrző látogatások végzésére hivatásos pártfogó tisztviselők, a fiataikorúak elhelyezésére és a becsületes élet számára való átalakítására szakképzett pedagógusok vezetése alatt álló javító-nevelőintézetek állnak rendelkezésére.

Az erkölcsileg veszélyeztetett gyermekek és fiataikorúak védelme jogrendszerünkben igen bonyolult, mert három hatóság az árvaszék, a fiataikorúak (bírósága és a rendőrség között oszlik meg, de az egyébként kiváló jogszabályok mellett nincsenek meg a kellő eszközök (átmeneti otthonok, szakszerű intézetek stb.) a különböző típusú veszélyeztetett gyermekek célszerű védelmére.

3. Testileg és szellemileg fogyatékos gyermekek védelme. Ez a tevékenységi kör a gyógypedagógia 'hatáskörébe tartozik, amelyet a vallás- és közoktatásügyi minisztérium irányít. Evégből az államnak és a 'székesfővárosnak különböző gyógypedagógiai intézetei, kiegészítő iskolái vannak. Ezek az intézmények a minisztérium illetve az orsz. gyógypedagógiai szakfelügyelőség (VIII., Feszetics-u. 3. sz.) rendelkezése alatt állanak.

*

Ebből a vázlatos áttekintésből is kitűnik, hogy a magyar gyermekvédelemnek számos kiváló jogszabálya és intézménye van és hogy a gondoskodás elvileg minden védelemre szoruló csoportra és érdekre kiterjed. Kívánatos azonban, hogy ezt a sokféle ágazó tevékenységet a megalkotandó gyermekvédelmi törvény egységes rendszerbe foglalja, az elavult jogszabályokat módosítsa és gondoskodjék arról, hogy a gyakorlatban még hiányzó, de többé-kevésbé nélkülözhetetlen intézmények a jövő nemzedék érdekében mielőbb rendelkezésre álljanak.